

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

БОЖКО ЛЮБОВ ДМИТРІВНА

УДК 930.85:008:338

**ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ:
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора культурології

Харків – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Харківській державній академії культури, Міністерство культури України.

Науковий консультант доктор філософських наук, професор
Дяченко Микола Васильович,
Харківська державна академія культури,
професор кафедри філософії та політології

Офіційні опоненти: доктор культурології, професор
Герчанівська Поліна Евальдівна,
Національна академія керівних кадрів
культури та мистецтв України,
завідувач кафедри культурології та
інформаційних комунікацій
(м. Київ)

доктор культурології, професор
Петрова Ірина Владиславівна,
Київський національний університет культури і
мистецтв, професор кафедри івент-менеджменту
та індустрії дозвілля

доктор культурології, професор
Сабадаш Юлія Сергіївна,
Маріупольський державний університет,
професор кафедри культурології та інформаційної
діяльності

Захист відбудеться «21» лютого 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.807.01 у Харківській державній академії культури за адресою: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської державної академії культури за адресою: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4.

Автореферат розісланий: «19» січня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. І. Лошков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нині туризм є невід'ємною складовою життя суспільства і феноменом світового масштабу. За даними Всесвітньої туристичної організації, кількість міжнародних туристичних поїздок осягнула 1,323 млрд. На економічному рівні – це потужна світова індустрія. Міжнародні надходження від туризму постійно збільшуються і в 2017 році досягли 1340 млрд. доларів., у сфері туризму зайнято понад 100 млн осіб, інвестиції в цю галузь становлять 4,7 % від загального світового обсягу (UNWTO: Tourism Highlights 2018 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2018.pdf). У сфері соціальних відносин туризм може відігравати роль структуроутворюючого чинника, оскільки кожна 15 людина у світі так чи інакше пов'язана з індустрією туризму

Туризм є політикою глобального рівня, завдяки якій можна вирішити певні міжнародні проблеми за допомогою «народної дипломатії». В ідеологічному аспекті він сприяє зміні існуючих соціокультурних стереотипів і формуванню нових світоглядних орієнтирів. Завдяки туризму в сучасному світі міжкультурна комунікація стає можливою вже в планетарному масштабі. Загалом туризм репрезентує життя в усьому його різноманітті, концентруючись на короткому проміжковій часу, що характеризується певними цілями і способом їх досягнення.

Починаючи із 70-х рр. ХХ ст., вчені усвідомили важливість туризму як об'єкта науки. Нині можна говорити про активний розвиток нового наукового напрямку – туризмознавства, зокрема і в Україні. Розкриття соціальної сутності туризму, визначення його статусу як культууроутворюючого явища потребують ґрунтового комплексного аналізу і звернення до історичних джерел.

Про важливість і необхідність багатоаспектного вивчення феномену туризму, зокрема його історико-культурної складової, свідчать впровадження нових освітніх програм і відкриття навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців у сфері туризму. Нині в Україні понад 50 вищих навчальних закладів освіти різних форм власності та рівнів акредитації готують фахівців у цій галузі, що підтверджує практичну значимість цього явища, спонукає до пошуків нових підходів, методів, принципів, форм у науковому дослідженні туризму.

Актуальність теоретичного осмислення означеного феномену зумовлена сучасною практикою туристичної діяльності, що дедалі більше потребує продуманих підходів стосовно її реалізації, і необхідністю вирішення методологічних питань щодо визначення напрямів подальшого розвитку туризму. Надзвичайно важливим при цьому є розгляд туризму саме як історико-культурного явища, оскільки дозволяє глибше зрозуміти його сутність, як одного з важливих креативних культурних факторів. Проблемна ситуація зумовлена недостатнім культурологічним осмисленням місця і ролі туризму в соціальному бутті, його значення як активного, культууроутворюючого чинника суспільної життєдіяльності. Звернення до

методологічного інструментарію культурології та історичної науки, використання міждисциплінарного підходу надало можливості комплексно дослідити розвиток і функціонування туризму в поєднанні аспектів діахронії і синхронії, що актуалізують його як явище історико-культурного простору.

Означена тема перебуває на перетині культурологічних, історичних, філософських, соціологічних, економічних, політологічних, географічних та інших наукових пошуків зарубіжних і вітчизняних учених. Тому дослідження численних її аспектів відбувається на стику або в межах різних наукових дисциплін. Специфіка вивчення тих чи інших питань набула відображення в теоретичних джерелах.

Базисні культурологічні проблеми розглядаються в працях Е. Александрової, А. Аронова, А. Ахієзера, О. Богуцького, О. Кравченка, О. Лосева, Ю. Лотмана, В. Ляха, В. Межуєва, Г. Ріккерта, Й. Гейзінги, А. Флієра, А. Швейцера, В. Шейка та ін. Подорожі як динамічний поліфункціональний процес у контексті багаторівневого культурно-історичного простору проаналізовано в працях культуролога В. Каганського і геокультуролога Д. Замятіна. Слід відзначити дослідження Г. Гачева, в яких висвітлено природний простір як чинник, що впливає на ознаки, за якими відбувається самоідентифікація культур. У працях європейських учених Ж. Дюмазедьє, Д. Рісмана, Ж. Урдена, Г. Шельські та ін. уперше використано поняття «суспільство вільного часу» і «суспільство дозвілля». Серед учених радянської і пострадянської доби ці проблеми найповніше відображені в працях дослідників Б. Грушина і Г. Пруденського, українських учених – Н. Бабенко, І. Петрової, Н. Цимбалюк.

Становлення просторових понять в аспекті історії культури досліджено та проаналізовано у філософських та історико-філософських дослідженнях (Дж. Ахмедлі, І. Анциферова, Е. Баркова, П. Большаніка, Д. Горіна, С. Єжова, Г. Зборовського, І. Фельдмана, В. Федорова, П. Флоренського, В. Чекмарьова та ін.). Проблеми туризму як культурного явища розглянуто в працях російських учених Т. Єлізарової, Л. Захарової, С. Сичаніної, В. Федорченко, В. Федцова. Різним видам туризму присвячені дослідження О. Попова, Ю. Пряхіна, А. Серебрякової, А. Федякіна. Деякі питання, пов'язані з культурним туризмом, розглянуто в дослідженнях таких авторів, як І. Булигіна, Н. Гаранін, Т. Миронова, Н. Сєдова, С. Червона. Різні історичні аспекти туризму висвітлено в працях Л. Гурвича, В. Дворниченко, Г. Долженко, Б. Кудінова, П. Пасічного, Н. Попова, В. Фокіна. Серед інтегративних праць з історичної ретроспективи туризму можна назвати дослідження Л. Воронкової, М. Соколової та Г. Шаповала.

Як уже зазначалося, феномен туризму став предметом наукових досліджень лише в другій половині ХХ ст. у зв'язку з посиленням впливу туризму практично на всі сторони соціальної реальності в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства. І, на відміну від вітчизняної науки, проблематика туризму докладно тематизована в працях західних дослідників останніх десятиліть. З певною часткою умовності можна

виокремити певні підходи щодо вивчення феномену туризму і пов'язаних з ним явищ: соціологічний, психологічний, антропологічний.

Соціологічний підхід реалізовано в численних статтях, окремих наукових дослідженнях представників соціології туризму і подорожей (Д. Бурстін, Н. Граберн, С. Коен, Д. Маккенел, С. Роджек, Д. Уррі, Дж. Фроу). Велике значення мають також соціологічні концепції З. Баумана, Д. Белла, Е. Гідденса, Г. Маркузе, Ч. Мілса, Х. Ортеги-і-Гассета, П. Сорокіна, що містять філософський аналіз процесів, пов'язаних з феноменом подорожей і туризму. У працях зазначених соціологів містяться різні інтерпретації феномену туризму в соціокультурному просторі на регіональному, національному та глобальному рівнях.

У рамках психологічного підходу цікавими є праці Е. Фромма, в яких аналізується прагнення до пізнання і освоєння світу. В публікаціях зарубіжних психологів: А. Адлера, Дж. Адлера, Дж. Денна, Р. Келентона, Р. Кренделла, Дж. Кромптона розкриваються мотиваційні чинники та класифікації туристів за психографічними типами, розглядаються проблеми ранжирування соціальних ролей у процесі подорожі та реалізація функції ескапізму, В західній традиції туристична проблематику трактується переважно в традиціях гуманістичної і соціальної психології.

Такі західні антропологи як Х. Греберн, Д. Кембелл, Дж. Кліффорд, К. Леві-Строс, М. Мід, Н. Х. Д. Неш, В. Сміт, Л. Тернер розглядають туризм як спосіб пізнання культур. Окремі дослідження присвячені соціальним практикам освоєння реального і віртуального простору в межах інформаційного суспільства (Ж. Бодрійяр, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз, У. Еко, М. Кастельс, М. Маклюен, Е. Тоффлер).

У вітчизняній науці динамічне посилення впливу туризму на різні рівні соціальної реальності в останні роки спричинено виходом друком численних наукових досліджень і публікацій, присвячених різним аспектам феномену туризму. Значна кількість наукових і прикладних праць, періодичних видань, навчально-методичних посібників з туристичної тематики розглядається, насамперед, з позицій менеджменту, маркетингу, економіки.

Серед українських дослідників, які доклали зусиль до соціально-філософського дослідження туризму, слід назвати таких авторів як В. Горський, В. Малахов, Г. Науменко, В. Пазенок, Т. Пархоменко, В. Федорченко, В. Чубук, М. Цюрупа та ін. В. Пазенок пропонує комплексну програму дослідження філософії туризму, яка охоплювала б соціально-філософську феноменологію, герменевтику, антропологію і праксеологію туризму. У деяких працях розкрито роль туризму як важливого чинника взаємозближення і культурної взаємодії народів (В. Антоненко, В. Лях), глобальної синергії культур (Я. Любивий), засобів розвитку моральної і екологічної свідомості, осмислення буття людини (І. Зязюн, О. Левицька), впливу на політичну культуру політичних еліт різних держав сучасного світу (Ф. Рудич). Паломницький туризм позиціонується як важливий засіб духовного розвитку індивідів (П. Яроцький). Соціологічні аспекти туризму аналізуються С. Горським, Ю. Яковенком. Т. Пархоменко досліджує туризм у

філософсько-антропологічному аспекті – задоволення основних фізіологічних і духовних потреб людини.

Незважаючи на численну наукову літературу з проблем туризму, нині бракує досліджень, які б комплексно розглядали туризм як явище культури. Зазначена ситуація та недолік системних наукових досліджень феномену туризму як соціокультурної проблеми спонукали автора до вивчення туризму в історико-культурній ретроспективі, виявлення його специфіки як соціокультурного явища в контексті глобалізаційних змін у сучасному суспільстві.

У межах означеної ситуації сформульовано гіпотезу: туризм як історико-культурне явище суспільного буття в умовах глобалізації стає потужним культуроутворюючим чинником, що активно впливає на сучасні цивілізаційні процеси, розвиток особи й соціум загалом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до комплексної науково-дослідної програми Харківської державної академії культури «Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти» (державний реєстраційний номер №0109U000511), а також згідно з тематичним планом наукових досліджень ХДАК на 2016–2020 рр., затвердженим ученою радою ХДАК (протокол №3 від 28.10.2016 р.), і є складовою загальної теми «Проблеми історії та теорії культури».

Мета і завдання дослідження.

Мета дисертації – дослідити історичні та культурологічні виміри туризму, який нині набуває значення глобального соціокультурного феномену.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати культурні детермінанти туризму;
- визначити поняттєво-категоріальний апарат, розглянути методологічні підходи щодо вивчення туризму як соціокультурного явища;
- дослідити туризм в українському історіографічному вимірі;
- здійснити наукометричний аналіз публікацій з туризму, зокрема дисертацій, захищених за тематикою туризму;
- визначити проблематику, зміст і структуру сучасного туризмознавчого дискурсу, дослідити еволюцію наукових уявлень про туризм як соціокультурного явища;
- виокремити особливості туризмознавчих досліджень у СРСР та соціокультурних трансформацій туризму у пострадянському просторі;
- виявити вплив подорожей і туризму на розвиток літератури подорожей;
- визначити специфіку туризму як культурно-історичного феномену в епоху глобалізації;
- з'ясувати місце і роль туризму в становленні глобальної культури;
- виявити особливості туризму як явища масової культури;
- з культурологічних позицій проаналізувати феномен туризму – одну з провідних форм міжкультурної комунікації;

- з'ясувати зміст та характер діяльності міжнародних туристичних організацій у системі культурно-комунікаційних зв'язків;
- обґрунтувати роль туризму як складової державної політики;
- систематизувати й узагальнити сучасні інтерпретації феномену туризму як специфічної форми і процесу організації та освоєння світового соціокультурного простору;
- виявити сучасні тенденції розвитку туризму, з'ясувати причини виникнення нових форм туристичної поведінки та практики;
- висвітлити проблеми сталого розвитку туризму в Україні й оцінити ефективність наявного інструментарію для їх вирішення;
- здійснити культурологічну інтерпретацію репрезентацій туристичної політики України;
- виявити специфіку туризму в українському соціокультурному середовищі;
- визначити соціокультурні особливості Харківського регіону з точки зору успішної реалізації програм з розвитку туризму.

Об'єктом дослідження є туризм як соціокультурний феномен.

Предмет дослідження – туризм як явище історії культури, його культуроутворююча функція в контексті глобалізаційних змін у сучасному світі.

Методи дослідження. Вибір методологічної бази дисертаційної роботи зумовлений міждисциплінарною спрямованістю її теми, об'єктом і предметом дослідження.

Методологія дисертаційного дослідження ґрунтується на історико-культурологічному підході щодо розуміння сутності туризму, забезпечує цілісне уявлення про його розвиток, своєрідність, складові компоненти, місце і роль у соціокультурному просторі. Теоретико-методологічною основою дослідження є комплексний міждисциплінарний підхід, пов'язаний з принципами взаємозв'язку і взаємозалежності форм соціогуманітарного знання. Концептуальною методологічною основою дослідження є системний аналіз феномену туризму як складної ієрархічної системи, що саморозвивається в соціально-історичній системі координат. Методи дослідження (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, історичної реконструкції, ретроспективний, історіографічний, наукометричний, аксіологічний, семіотичний, структурно-функціональний тощо) дозволили визначити значимість туризму в контексті функціонування і розвитку культури в епоху глобалізації. Така методологічна основа відповідає сутності проблеми, що досліджується, і максимально реалізує потенціал методів, які використовуються в процесі аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- здійснено комплексне дослідження туризму як історико-культурного феномену в контексті глобалізаційних процесів, на основі застосування методологічних засад культурології. У результаті дослідження

сформульовано теоретичні положення, що відзначаються науковою новизною;

– визначено основні концептуальні підходи щодо дослідження туризму як історико-культурного явища, що дозволило розглядати означений феномен у безпосередньому зв'язку з економічними, громадськими, культурними та політичними процесами, які детермінують специфіку туризму як глобалізаційного чинника;

– на основі проведеної систематизації історичної фактографії виявлено етапи формування і розвитку туризму в контексті еволюції культури, обґрунтовано актуальність історико-культурологічної концепції розвитку туризму. Доведено, що загальними ознаками української історіографії з туризму є акцентування його розгляду в контексті економічних і демократичних трансформацій, спрямованих на процес євроатлантичної інтеграції України;

– виявлено особливості туризмознавчих досліджень у СРСР та здійснено їх періодизацію;

– проаналізовано соціокультурні трансформації туризму в науковому дискурсі на пострадянському просторі, зокрема простежено історію виникнення явища шоп-туризму («човникового туризму») як соціокультурного явища та динаміку культурних змін, що відбулися під впливом туризму;

– виокремлено стадії розвитку літератури подорожей, кожна з яких пов'язана з певним соціокультурним та економічним станом суспільства. Доведено, що основою розвитку метажанру літератури подорожей була зміна комунікаційних типів, формування складних відносин між мандрівником й іншою культурою, а також мандрівкою і текстом про неї;

– визначено специфіку туризму як культурно-історичного явища в епоху глобалізації. З'ясовано, що нині туризм дедалі більше інтернаціоналізується і стандартизується, поступово трансформуючись у соціальний феномен глобального рівня, водночас істотно впливає на процес глобалізації культури. Обґрунтовано, що туризм, власне, і є важливою формою глобалізації;

– зазначено, що в умовах сьогодення туризм – один з пріоритетних напрямів розвитку соціуму, важлива складова глобалізованої культури, має якісні характеристики інформаційного суспільства – мобільність, акцентування споживацьких пріоритетів, віртуалізація, візуалізація, інформатизація. Доведено, що у процесі розвитку туристичний бізнес поширюється, набуває форми квазімандрівки, при цьому змінюються не тільки цілі, але й наслідки;

– виявлено і проаналізовано причини, що спричинили інтенсифікацію туризму у ХХ ст., передумови для розвитку масового туризму та його експансії в просторі масової культури;

– проаналізовано феномен туризму як одну з провідних форм міжкультурної комунікації, виокремлено рівні та сфери міжкультурної взаємодії. З'ясовано зміст та напрям діяльності міжнародних туристичних організацій у системі культурно-комунікаційних зв'язків. Систематизовано й

узагальнено сучасні інтерпретації феномену туризму як специфічної форми організації та освоєння світового соціокультурного простору;

- доведено, що явище культурного туризму є новим етапом розвитку туризму загалом: зумовлене потребами суспільства на сучасному етапі та змінами в пріоритетах людських цінностей, що потребує ґрунтовного дослідження в сучасному туризмознавстві;

- виявлено, що мобільний спосіб життя впливає на формування різних форм ідентичності, об'єктивних і суб'єктивних факторів туристичної мотивації, розкрито мотиваційну відмінність в обґрунтуванні потреб у нових видах туризму, зокрема бекпекінгу та волонтерському туризмі;

- акцентовано на соціальних та культурних факторах, що сприяють формуванню нових ідентичностей в умовах нових туристичних практик і зумовлюють необхідність нового діалогу людини із собою, соціумом і природою;

- доведено, що індустриальний туризм є відображенням загальносвітових тенденцій щодо міфологізації технологій та урбанізму, зокрема в молодіжному середовищі, а для багатьох фірм і організацій Європи і США – одним з дієвих інструментів маркетингу;

- окреслено трансформації в практиках туризму, які притаманні сучасній постмодерній культурі, котра зазнає все більшого впливу мережевих технологій віртуального світу. Виявлено, що автентичний культурний досвід, набутий через веб-сайт, змінює саму функціональну наповненість практик туризму, що свідчить про виникнення у широкого кола людей нових потреб, які не задовольняються в межах класичного туризму;

- висвітлено проблеми сталого розвитку туризму в Україні й оцінено ефективність наявного інструментарію для їх вирішення. Здійснено культурологічну інтерпретацію репрезентацій туристичної політики України. Виявлено специфіку туризму в українському культурному середовищі. Здійснено огляд історії української літератури подорожей, яка відображає реалії часу і змінюється як за формою, так і за змістом;

- визначено соціокультурні особливості Харківського регіону з точки зору успішної реалізації програм з розвитку туризму.

Набули подальшого розвитку:

- уявлення щодо чинників актуалізації розвитку туризму в умовах глобалізації;

- наукові знання про категоріальний апарат та методологічні концепції туризму;

- наукові уявлення щодо генезису й еволюції наукового дискурсу про туризм у зарубіжному туризмознавстві;

- уявлення щодо внутрішніх механізмів організації паломницького туризму, його соціальної ролі і впливу на життя суспільства й індивіда.

Уточнено:

- основні ключові напрями досліджень наукового туристичного дискурсу на Заході й участь українських дослідників у цьому процесі;

- роль туризму як складової державної політики;

– розуміння основних завдань української сучасної професійної освіти в галузі туризму.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та практичні положення й висновки дисертації суттєво доповнюють і збагачують сучасні знання щодо особливостей розвитку туризму як соціокультурного явища, уявлення про туристичну діяльність – важливу сферу розвитку і функціонування соціуму в умовах глобалізаційних процесів, створюють підґрунтя для підвищення її ефективності. Наукові результати є певним внеском у теорію та історію культури і туризмознавства. Сформовані на їх основі рекомендації можуть бути основою прийняття ефективних управлінських рішень щодо планування та прогнозування розвитку туристичної галузі, використовуватися фахівцями різних наукових галузей, котрі досліджують проблеми туризмознавства. Результати і висновки дисертації певною мірою заповнюють пробіл у культурологічних студіях із системних досліджень соціокультурних аспектів туризму.

Проведене історико-культурне дослідження туризму як культууроутворюючого чинника, уможливило використання отриманих наукових результатів для подальшого аналізу проблем розвитку нових туристських практик, технологій, розробки тренінгів і навчальних програм підготовки туристів і фахівців у сфері туризму та міжкультурної взаємодії. Одержані наукові результати можна використовувати при виборі тем подальших дисертаційних досліджень з урахуванням виявлених світових тенденцій розвитку туризму. Результати дослідження суттєво доповнюють змістову складову навчальних курсів: культурологія туризму, історія туризму, теоретико-методологічні засади досліджень туризму тощо і можуть використовуватися під час розробки нових навчальних курсів у закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців у сфері туризму та туризмознавства.

Результати дисертації можуть слугувати основою для прийняття стратегічних рішень представниками органів державної влади, зокрема працівниками районних управлінь культури і туризму, а також практиками туристичної галузі.

Основні наукові висновки і результати дослідження впроваджено до навчального процесу Харківської державної академії культури, зокрема для вдосконалення змісту й структури підготовки фахівців туристичного профілю.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені у наукових доповідях та виступах на міжнародних, українських науково-практичних конференціях, симпозіумах та форумах.

Міжнародні: міжнародна науково-практична конференція «Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань», 2009 (Харків, Харківська державна академія культури); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 2010 (Харків, Харківська державна академія культури); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні

комунікації: інноваційні стратегії розвитку, 2011 (Харків, Харківська державна академія культури); міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми науки та освіти», 2012 (Харків, Укр. Асоц. «Жінки в науці та освіти», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); міжнародна науково-практична конференція «Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети», 2012 (Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 2012 (Харків, Харківська державна академія культури); міжнародна науково-практична конференція «Красзнавство і учитель – 2013», 2013 (Харків, Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди); міжнародна науково-практична конференція «Сімнадцять Слобожанські читання», 2013 (Харків, «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини»); міжнародна науково-практична конференція «Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід», 2013 (Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка); міжнародна науково-практична конференція «Філософія і цінності сучасної культури», 2013 (Мінськ, Білорусь, Білоруський державний університет); міжнародна науково-практична конференція «Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації», 2014 (Київ, Інститут готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв); *Ucrainica VI. Soucasna ukrajinstika. Problemy jazyka, literatury a kultury. VI Olomoucke symposium ukrajinstu sredni a vychodni Evropy*, 2014 (Чехія, Olomouc Univerzita Palackeho v Olomouci); *IX Konferencja Filozofow Krajow Słowiańskich «Filozofia a współczesność»*, 2014 (Польща, Nałęczow, Pałac Małachowskich); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 2015 (Харків, Харківська державна академія культури); *Ucrainica VII. Soucasna ukrajinstika. Problemy jazyka, literatury a kultury. Sbornik prispevku z mezinarodni conference VIII. Olomoucke symposium ukrajinstu sredni a vychodni Evropy*, 2016 (Чехія, Univerzita Palackeho v Olomouci); міжнародна науково-практична конференція «Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія», 2016 (Словаччина, Братислава, Академічне товариство Міхала Балудянського); міжнародна науково-практична конференція «Краєзнавство і учитель», 2016 (Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 2016 (Харків, Харківська державна академія культури); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 2017 (Харків, Харківська державна академія культури); міжнародна науково-практична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 2018 (Харків, Харківська державна академія культури).

Всеукраїнські: Туризм і глобальні проблеми сучасності: науково-практичний круглий стіл, 2015 (Харків, Харківська державна академія

культури. Кафедра туристичного бізнесу); всеукраїнська науково-теоретична конференція молодих учених «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», 2015 (Харків, Харківська державна академія культури); круглий стіл «Tourism – Opportunity – Society – Trust: «1 billion tourists – 1 billion opportunities», 2015 (Харків, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова); круглий стіл «Tourism – Opportunity – Society – Trust: «Tourism for all», 2016 (Харків, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова); Туризм і глобальні проблеми сучасності : науково-практичний круглий стіл, 2016 (Харків, Харківська державна академія культури. Кафедра туристичного бізнесу); круглий стіл «Tourism – Opportunity – Society – Trust: «Sustainable tourism – a tool for development», 2017 (Харків, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова).

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри культурології Харківської державної академії культури.

Публікації. Основні наукові положення та висновки дисертації викладено в 60 одноосібних публікаціях: 1 індивідуальна монографія; 7 статей у наукових фахових виданнях України з культурології; 16 статей у періодичних виданнях інших держав та наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних (Польща, Угорщина, Росія), серед яких 1 – у збірнику, проіндексованому у Web of Science; 14 статей у інших періодичних фахових наукових виданнях (зарубіжні : Білорусь – 1, Росія – 2); 20 наукових праць апробаційного типу, 5 із яких зарубіжні (Польща, Чехія, Словаччина, Білорусь), а також стаття в колективній монографії (Польща).

Структура дисертації і послідовність викладу зумовлені специфікою теми, метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел (1169 позицій, серед них іноземною мовою – 318 позицій), 5 додатків. Повний обсяг дисертації становить 559 сторінок. Основний зміст викладено на 377 сторінках (15,7 авторських аркушів).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, сформульовано основні завдання, об'єкт і предмет, основні методи, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації дослідження, публікації автора та загальну структуру роботи.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні засади дослідження феномену туризму», що складається із п'яти підрозділів, розкрито концептуальну основу дослідження, проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат, розглянуто проблемні питання з історіографії туризму,

наведено сучасні наукометричні дослідження дисертаційних робіт, акцентовано на методології та джерельній базі дослідження.

У **підрозділі 1.1** *«Культурні детермінанти туризму»* зазначено концептуальні підходи щодо визначення сутності поняття «культура». Академічний підхід розглядає феномен культури переважно в соціально-етнографічному (поведінковому, комунікативному) і середовищному сенсах. Галузевий підхід до культури дозволяє ввести поняття «культурний туризм». Стверджується, що необхідність культурного обміну, пізнання культурних цінностей інших народів, становить одну з головних рушійних сил туризму. Туризм є важливим засобом формування культурних зв'язків та міжнародного співробітництва.

У **підрозділі 1.2** *«Поняттєво-категоріальний апарат дослідження»* здійснено концептуальну ревізію усталених дефініцій у туризмі та найпоширеніших концепцій дослідження туризму.

Дуалістична природа туризму – одночасно мандрівка і галузь народного господарства – спричиняє проблеми в дефініції основних термінів. Відсутність загальноприйнятих визначень викликає певні методичні труднощі. Розглянуто питання про розмежування таких понять як «туризм» і «туристична індустрія», уточнено тлумачення найважливіших термінологічних понять: «турист», «туристичні ресурси» та «туристичний продукт», «внутрішній туризм», «міжнародний туризм», «національний туризм». На основі аналізу термінологічного апарату з'ясовано, що поняття, які використовуються в науковому дискурсі щодо туризму, в основному ще не набули загального визнання.

Окреслено та локалізовано межі теоретичних і емпіричних досліджень туризму, які зумовлені методологічними підходами. Зазначено, що застосування екологічного та соціокультурного підходів у дослідженнях туризму сприяли формуванню концепції так званого «м'якого туризму».

Доведено, що всі концепції, які застосовуються нині під час аналізу туризму, є комплексними і свідчать про тенденцію розвитку міждисциплінарних зв'язків.

У **підрозділі 1.3** *«Туризм в українському історіографічному вимірі»* проаналізовано українську історіографію, визначено основні проблемні питання галузі. За змістом і спрямованістю вітчизняну історіографію з теми дослідження умовно поділено на два етапи. Перший – період 1990 – 2000-х рр., коли розширювалися межі наукового вивчення проблем туризму, розроблялися методологічні, економічні, географічні, валеологічні аспекти; другий етап (2001 – 2018 рр.) – методологічне осмислення цілісної структури туризму, його онтологічної, гносеологічної, аксіологічної та праксеологічної складових. У середині етапів історіографію систематизовано за проблемно-типологічним принципом.

Соціокультурні вітчизняні дослідження становлять невеликий відсоток серед туризмознавчих досліджень (В. Антоненко, С. Горський, І. Зязюн, В. Лях, О. Левицька, Я. Любимий, В. Пазенок, Т. Пархоменко, Ф. Рудич, Ю. Яковенко, П. Яроцький). Здійснений аналіз української історіографії свідчить про необхідність подальшого теоретичного осмислення соціокультурних проблем розвитку українського туризму.

У **підрозділі 1.4** «Сучасні наукометричні дослідження туризму» окреслено ключові напрями сучасних західних і українських досліджень туризму в науковому дискурсі. Доведено, що основна маса українських наукових публікацій виконана в межах дисертаційних досліджень і розпорошена між науковими фаховими збірками за 18 науковими напрямками стосовно українського наукового дискурсу з проблем туризму, Компаративний аналіз напрямів досліджень свідчить, що українська проблематика відрізняється від західної, і це є однією з перепон в разі бажання опублікуватися в західному виданні. Здійснене наукометричне дослідження докторських та кандидатських дисертацій за період з 1991 по 2014 рр. свідчить, що досліджують туризм, в основному, у наукових центрах України: найбільше захищено дисертаційних робіт у Києві, де зосереджена основна кількість наукових установ. Лідером по захисту дисертаційних робіт є університети України. Із 416 проаналізованих дисертаційних досліджень лише 10 робіт мають культурологічну спрямованість, що свідчить про недостатню увагу щодо туризму як культурного феномену ХХІ ст.

Підрозділ 1.5 «Методологія та джерельна база дослідження». Стратегічною дослідницькою ідеєю дослідження є історико-культурологічна рефлексія туризму як соціокультурного явища. Дослідження побудоване на міждисциплінарному інтегруванні методологічних підходів, що практикуються в культурології, історії, філософії, соціології, антропології, теорії прогностики тощо. Система теоретико-методологічних засад містить такі підходи і методи: культурологічний, логічний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, історичної реконструкції, ретроспективний, історіографічний, наукометричний, аксіологічний, семіотичний, структурно-функціональний тощо.

Домінантним серед поліметодологічних підходів є *культурологічний* підхід щодо вивчення феномену туризму. Його основа – ідея, згідно з якою, дослідження історичних періодів у розвитку світового та вітчизняного туризму здійснюється в контексті просторово-часових впливів, різноманіття явищ, подій, фактів культури. Розглянуто еволюцію і динаміку туризму як феномену вітчизняної і світової культури, виявлено трансформації, що виникають у туристичних практиках і технологіях у конкретних історичних соціокультурних реаліях. Культурологічний підхід уможливив дослідити туризм як багатофункціональний феномен культури. Важливими в контексті

його застосування стали *міфологічно-релігійні, історико-антропологічні, мистецькі, літературно-художні аспекти рефлексії* щодо визначення значення туризму в житті соціуму, повсякденних практиках і побуті існування людства.

Історіографічний та логічний методи застосовано з метою дослідження проблемного поля туризму на основі порівняльного аналізу існуючих концепцій, з урахуванням змінювання дослідницьких орієнтацій і змісту джерел. За допомогою *логічного* методу визначено ступінь вивченості проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, проаналізовано структуру туризмознавства в контексті виникнення та зміни існуючих ідей і концепцій. Для виявлення рівня і обсягу досліджень з туризмознавства застосовано *наукометричний аналіз*. *Історико-порівняльний* метод дослідження дозволив проаналізувати загальні закономірності й особливості розвитку туризму в Україні, виявити причини, що сприяють розвитку туризму і водночас стримують його, порівняти сучасні концепції розвитку туризму зі знаннями щодо розвитку туризму в ретроспективі. Для опису сутності, особливостей виникнення і розвитку, специфіки діяльності, побутування та функціонування індустриального туризму як молодіжної субкультури застосовано *ігровий підхід*. Для виявлення концептуального змісту нових форм туризму в контексті їх системи цінностей для певної історичної форми культури застосовано *аксіологічний підхід*.

Системний підхід надав змоги оцінити масштаб та напрями впливу туризму на культуру суспільства загалом. Зокрема, аналіз туризму як системи артефактів, норм, матеріальних і духовних цінностей, культурних кодів і символів, а також видів і способів їх репрезентації дозволив виявити в різних аспектах його культууроутворюючу функцію. Знаково-символічні аспекти туризму досліджено в межах *семіотичного підходу*. *Еволюційний метод* (Е. Тайлор, Л. Леві-Брюль) у контексті культурологічного аналізу допоміг розглянути динаміку розвитку літератури подорожей як послідовний ланцюг безперервних змін у її розвитку.

Структурно-функціональний метод застосовано під час дослідження складових туризму як системного цілого для виявлення внутрішніх зв'язків, зумовленості, співвідношення між ними, визначення ролі та місця туриста в сучасному суспільстві – творця цінностей нового зразка. *Кроскультурний підхід* надав змоги виявити у дослідженні різноманітності індивідуального відносного вибору туристів у контакті зі світовими культурами. *Інституціональний підхід* уможливив визначити специфіку функціонування структур міжнародного туризму, закладів та установ освіти, культури і мистецтва, громадських організацій та інших інститутів, через які турист має доступ до культурних продуктів і послуг. Для вивчення окремих аспектів туризмознавства використано *дискурс-аналіз, контент-аналіз документів, наукової та художньої літератури, системно-структурний, компаративний, прогностичний методи*.

Завдяки зазначеним методам здійснено різноаспектне історико-культурологічне дослідження туризму, визначено його роль і місце в часі і просторі масової культури в епоху глобалізації.

Теоретичну базу дослідження становили публікації зарубіжних і вітчизняних фахівців, зокрема: концепції глобальної культури та культурної глобалізації Р. Робертсона, П. Бергера, Е. Д. Сміта, А. Аппадурая, теорії глобалізації: «світ-системна» модель (І. Валлерстайн); модель «світової культури» (М. Арчер, Р. Робертсон, М. Феверстоун); теорія глобального співтовариства (Е. Гідденс), соціологічні концепції З. Баумана, Д. Белла, Е. Гідденса, Г. Маркузе, Ч. Міллса, Х. Ортеги-і-Гассета, П. Сорокіна, що містять філософський аналіз процесів, пов'язаних з феноменом подорожей і туризму, теорія Ж. Бодріяра про суспільство споживання, теорія мобільності Дж. Уррі, теорія міжкультурної комунікації; концептуальні розвідки вітчизняних культурологів (П. Герчанівська, Ю. Сабадаш та ін.), зокрема харківської школи (В. Шейко, О. Кравченко, К. Кислюк). Переосмислення попередніх теоретичних здобутків фахівців дозволило виявити невикористані резерви культурологічної теорії туризму.

Туризм як історико-культурний феномен досліджено на основі залучення широкого спектра джерел, які за своїм походженням, характером та змістом умовно поділені на 10 тематичних груп. Літературні джерела охарактеризовано за проблемно-хронологічним принципом. Усі матеріали розглядаються як первинне й офіційне джерело результатів наукових досліджень.

У другому розділі «Інституціоналізація досліджень», що складається з трьох підрозділів, визначено змістові та структурні аспекти туристичного дискурсу в контексті глобалізаційних процесів, досліджено еволюцію наукових уявлень про туризм у вітчизняному і зарубіжному туризмознавстві.

У підрозділі 2.1 «Туризм як предмет науки: генезис та еволюція наукового дискурсу» визначено, що підвалинами сучасного туризмознавства можна вважати 20 – 30-ті рр. ХХ ст., коли в Німеччині (Г. Вегенер, Х. Гасман, Р. Глюксман, А. Грюнталь, Х. Деблер, Х. Позер) було сформульоване міждисциплінарне розуміння природи туристичного дослідження і відбулася інституціоналізація нового наукового напрямку – засновано Міжнародний інститут з вивчення готельної справи (Дюссельдорф 1914 р.). Доведено, що одним з найдискусійніших питань у науці про туризм є саме поняття туризму. Перше і найточніше визначення туризму (1954 р.) надали професори Бернського університету В. Гунзікер і К. Крапф, яке пізніше ухвалила Міжнародна асоціація наукових експертів туризму. Аргументовано, що 70-ті р. ХХ ст. можна вважати етапом піднесення туризму як предмета наукового пізнання. Учені різних наукових напрямів досліджували туризм, при цьому генезис досліджень тематично форматувався домінуючими у світовій науці економічними (Б. Арчер, Г. Біовські, Д. Вівер, Р. Котас, Д. Мак-Кі,

А. Маммозадех, К. Ріхтер, Х. Рюттер, Р. Сеніор, С. Л. Дж. Сміт, Дж. Ф. Флетчер, В. Фрейер К. Холовей та ін.) й соціальними пріоритетами (Е. Коен). Доведено, що в середині ХХ ст. сформовано основні наукові школи вивчення туризму. Розширення туристичної діяльності, трансформація туризму переважно з економічного явища на соціальний і культурний феномен привернули увагу соціологів, антропологів, психологів, зумовило необхідність його розгляду в межах гуманітарного знання: впливи на соціальну і культурну сфери, екологію, зовнішньоекономічну діяльність, міжнародні відносини тощо.

У **підрозділі 2.2** *«Особливості туризмознавчих досліджень у СРСР»* виявлено особливості туризмознавчих досліджень у СРСР та здійснено їх періодизацію. Аргументовано, що в Радянському Союзі сформувався своєрідний напрям наукових досліджень у туризмі, який відображав специфіку розвитку туризму в СРСР і його ідеологічну спрямованість. Доведено, що туризм 20- 80-х рр. ХХ ст. у СРСР був передусім формою виховання й освіти, фізичного тренування, а також формою суспільно-корисної роботи. Виявлено, що особливістю розвитку туризму в СРСР стало по-перше: виникнення й розвиток самодіяльного туризму і його вищого прояву – спортивного туризму та клубного руху, по-друге – розгляд туризму як складової культурного процесу. Доведено, що реформування економіки і перебудова в 1985 р., спричинили зміни у сфері туризму в СРСР.

У **підрозділі 2.3** *«Соціокультурні трансформації туризму на пострадянському просторі: досвід осмислення»* проаналізовано соціокультурні трансформації туризму в науковому дискурсі у пострадянському просторі, зокрема простежено історію виникнення шоп-туризму як соціокультурного явища та динаміку культурних змін, які відбулися під впливом туризму. Виокремлено етапи розвитку шоп-туризму: перший – з кінця 90-х по 1998 рр., другий – з 1998 по нинішній час.

Аргументовано, що шоп туризм і тимчасова міграція за туристичними візами стали знаковими символами перебудови і культурних змін у незалежних державах, які утворилися після розпаду СРСР. Доведено, що шоп-туризм став основою сучасної туристичної індустрії майже в усіх країнах СНД і сприяв зміні світогляду пострадянського громадянина.

У **третьому розділі** *«Туризм у літературно-художньому та публіцистичному дискурсах»*, що складається із трьох підрозділів, література подорожей розглядається крізь призму її історичного розвитку.

У **підрозділі 3.1.** *«Подорожній дискурс: історія розвитку»* обґрунтовано, що подорожній дискурс важливий не тільки як компонент для особистісної та колективної ідентифікації, а й для осмислення туристичного досвіду, набутого в процесі спостереження, переживання, запам'ятовування тощо. Засвідчено, що в зарубіжній історіографії історія літератури подорожей, як окремий напрямок досліджень, існує достатньо давно і переживає в останні

роки справжній бум (П. Берк). Про це свідчать поява спеціальних дослідницьких груп, видання тематичних журналів, наприклад, *Bolletino del C.I.R.V.I*, *Dimensions du Voyage*, монографій і колективних праць.

Обґрунтовано, що однією з країн, де література подорожей набула особливої популярності, була Великобританія. У XVIII – XIX ст. акт подорожі для англійців був тісно пов'язаний з написанням «подорожі», тому слушною є думка, що основи сучасного туризму пов'язані з культурною, інтелектуальною, економічною і соціальною історією Британії (Е. Ричаловський).

Доведено, що поширення на початку XIX ст. романтичного світогляду й водночас оформлення індустрії туризму сприяли тому, що твори про подорожі користувалися попитом. Популярність літератури подорожей у цей період свідчила, що образи, створені авторами травелогів, мали велику аудиторію, формували світогляд і визначали ставлення до світу. Література подорожей цього періоду стала підґрунтям для розвитку подальших туристичних напрямів та уявлень.

У підрозділі 3.2 «*Туризм у контексті еволюції жанру травелогу*» досліджено культурологічні аспекти взаємовпливу таких явищ, як туризм і література подорожей. Виявлено, що в умовах інформаційного суспільства механізм створення картини світу майже цілком залежить від засобів масової інформації. Наголошено: згідно з А. Гіденсом, глобалізація культури – це результат комерціалізації культурних продуктів і поширення в усьому світі ідеології консюмеризму (споживацтва), що спричинило зміну або доповнення більш локалізованих культур. Яскравим вираженням культурної глобалізації є туризм. Акцентовано, що жанр подорожей і жанр травелогу можуть бути ефективною моделлю для створення найрізноманітніших сучасних культурних текстів.

У підрозділі 3.3 «*Туризм як предмет висвітлення змін у сучасному медіапросторі*» розглянуто культурологічні аспекти впливу соціальних медіа на розвиток туризму.

З'ясовано, що в умовах глобалізації в медіапросторі відбувається формування окремої інформаційно-комунікативної культури: виникнення технологій Web 2.0 (соціальних мереж, спеціалізованих форумів, блогів і мікроблогів, фото - і місць для розміщення відеофайлів, сайтів відгуків тощо, об'єднаних терміном social Web або Веб 2.0), технології Travel 2.0, які змінили і трансформували систему комунікацій у світі, як в міжособистісному аспекті так і в різних бізнес-процесах. Виокремлено переваги технологій Travel 2.0. Висвітлено значення блогінгу в розвитку туризму завдяки якому здійснюється прихований маркетинг, тобто в певному сенсі це реклама, яка також привертає увагу туристів.

З точки зору розвитку туризму проаналізовано найбільш популярні

соціальні мережі. Розглянута відмінність тематичних туристичних соціальних мереж від загальнотематичних. Виявлено головні потреби, які задовольняють віртуальні спільноти мандрівників.

Четвертий розділ «Феномен туризму в соціокультурному просторі глобалізованого суспільства» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 4.1 «*Туризм і культура: чинники взаємопроникнення*» визначено специфіку туризму як культурно-історичного феномену в епоху глобалізації. З'ясовано, що нині туризм дедалі більше інтернаціоналізується і стандартизується, поступово трансформується в соціальний феномен глобального рівня, істотно впливаючи на процес глобалізації культури. Доведено, що туризм є одним з пріоритетних напрямів розвитку нового типу суспільства і проявом глобальної культури. Феномен туризму має якісні характеристики інформаційного суспільства: мобільність, акцентування споживацьких пріоритетів, віртуалізація, візуалізація, інформатизація, глобалізація. Зазначено, що туризм, власне, і є формою глобалізації.

У підрозділі 4.2 «*Проблеми інтерпретації туризму як феномену масової культури*» виявлено передумови розвитку масового туризму та прояви феномену туризму в просторі масової культури.

Констатовано, що проблему інтерпретації туризму як феномену масової культури в період з другої половини ХХ – першої половини ХХІ ст. висвітлювали відомі вчені Заходу, зокрема філософи, соціологи, антропологи, психологи які дослідили коло питань, що стосуються проблем мотивацій туристів, ранжування соціальних ролей у процесі мандрівок, зв'язку туризму зі способом життя, дозвіллям, повсякденністю, практики освоєння реального і віртуального просторів у межах інформаційного суспільства. Сучасні наукові дослідження туризму від попередніх відрізняє спрямованість на практичний аспект.

У підрозділі 4.3 «*Туризм у просторі міжкультурних комунікацій*» виокремлено рівні та сфери міжкультурної взаємодії в туризмі. Специфіка міжкультурної комунікації в туризмі визначається взаємодією типу «гість-хазяїн», «гість-гість», «господар-постачальник», «споживач-постачальник», «постачальник-постачальник». Виявлено, що однією з типових проблем туризму є проблема адаптації, яка часто супроводжується культурним шоком. Обґрунтовано, що для того, щоб адаптація відбувалася швидше і без наслідків, потрібно здійснювати спеціальну підготовку туристів і фахівців у сфері туризму до міжкультурної взаємодії – це різні тренінги й навчальні програми. Потрібне просвітництво приймаючої сторони (через ЗМІ, освіту, науку, засоби культури), спрямоване на формування поваги, толерантності й духу гостинності стосовно туристів інших культур. Дослідники схильні розглядати туризм передусім як акт міжкультурної комунікації, де семантичний пласт культурного простору іншої культури є джерелом

інформації й ініціює комунікативні зв'язки в процесі подорожі на рівні індивідів, соціумів, культур.

У **підрозділі 4.4** *«Культурно-комунікаційні зв'язки міжнародних туристичних організацій»* з'ясовано зміст та характер діяльності міжнародних туристичних організацій у системі культурно-комунікаційних зв'язків. Доведено, що посилення комунікативної складової туризму актуалізувало необхідність розробки наукового підґрунтя гармонізації туристичної активності у світі. Питання ролі та значення туристичного обміну й співробітництва у світовому співтоваристві стали основною метою діяльності багатьох міжнародних туристичних організацій. Наголошено на ролі ЮНВТО, яка є провідною міжнародною міжурядовою організацією у світі подорожей і туризму. Систематизовано і проаналізовано діяльність інших міжнародних організацій, що дотичні до туризму. Наголошено, що діяльність численних міжнародних туристичних організацій та організацій МГА, IATA, ICAO є дієвим засобом формування комунікативних відносин між народами планети. Ця діяльність сприяє пізнанню та взаємообміну культурами і традиціями, а отже, виконує найважливішу гуманістичну функцію.

У **підрозділі 4.5** *«Туризм як складова державної політики та міждержавного співробітництва»* зазначено, що одним з важливих аспектів державної політики в галузі туризму є Міжнародне законодавство у сфері культурної і природної спадщини та туризму. На міжнародному рівні проблеми і напрями туристичного використання спадщини відображені в певних документах Всесвітньої туристичної організації, спеціалізованої установи ООН (ЮНВТО).

Проведено аналіз діяльності ЮНЕСКО й інших міжнародних організацій сфери культури, їх співпраця з ЮНВТО, проаналізовано прийняті ними документи.

Пятий розділ «Нові туристичні практики: сучасні тенденції та особливості конструювання» складається з 6 підрозділів, в яких систематизовано й узагальнено сучасні інтерпретації феномену туризму як специфічної форми і способу організації та освоєння світового соціокультурного простору. Виявлено сучасні тенденції розвитку туризму. З'ясовано причини виникнення нових форм туристичної поведінки та практики. На основі аналізу співзіставлено систему соціально-культурних цінностей дозвілля з видами туризму. Це порівняння значно доповнило існуюче нині теоретичне і прикладне розуміння туризму як органічного елементу суспільного й особистісного вільного часу.

У **підрозділі 5.1** *«Культурний туризм: від старого змісту до нової концепції»* розглянуто основи культурного туризму, проаналізовано умови, які сприяли активному розвитку культурного туризму наприкінці ХХ ст.

Доведено, що долучення світової громадськості до проблем збереження культурної спадщини, національних етнокультур, культурної самобутності, сприяло наданню нової місії культурному туризму як інструменту миру, розвитку, зближення народів, виховання поваги, толерантності, взаєморозуміння на основі гуманістичних цінностей.

Виявлено: тенденції диверсифікації культурного туризму; спеціалізацію інтересів міжнародних мандрівників; основні гуманітарні функції: культурно-пізнавальна й освітня; культууроохоронна і консерваційна; комунікаційна та миротворча.

У **підрозділі 5.2.** *«Туризм як чинник формування нової ідентичності: бекпекінг та волонтерство»* проаналізовано проблему його впливу на формування різних форм ідентичності. Виокремлено два етапи в розвитку нової туристичної практики – бекпекінгу: перший (1960 – 1989 рр.) – формування бекпекінгу як соціально-культурного явища і нової глобальної практики мобільності; другий (1990 р. – понині) – етап теоретичної рефлексії й інституалізації нового наукового напрямку досліджень.

Визначено, що мандрівний спосіб життя, який часто набуває форми бекпекінгу і зазвичай передбачає тривале добровільне перебування серед інших культур, існує в рамках посттрадиційного контексту, за допомогою якого люди долучаються до певного спектру культурних практик. Доведено, що пошук автентичної ідентичності є однією з пріоритетних цілей туристичної подорожі. Акцентовано, що дедалі більш популярнішою формою туризму у світі, альтернативою масовому туризму, стає волонтерський туризм (Voluntourism).

У **підрозділі 5.3** *«Паломництво як форма соціальної мобільності в сучасному туризмі»* розглядається у контексті глобалізації та пов'язаних з нею змін у соціумі й культурі. Нині під впливом цих процесів активізуються різні соціальні практики, серед яких можна виокремити паломництво як одну зі складових туризму. Доведено, що паломництво стало значним внеском у розвиткові подорожей, а, як відомо, духовна культура розвивалася в нерозривному зв'язку з релігією. Паломники різних конфесій, маючи на меті поширення своєї релігії, поклоніння святиням та їхній захист, здійснювали складні і тривалі подорожі. Нині паломництво є основою релігійного туризму, що має тенденції до експансії.

У **підрозділі 5.4** *«Індустріальний туризм – нова форма туристичної поведінки і практик»* проаналізовано історію становлення, розвиток та вивчення індустріального туризму як нової форми туристичної поведінки і практики. Зазначено, що об'єкти індустріального туризму можна розглядати і як об'єкти культурної спадщини епохи індустріального суспільства. Висвітлено розвиток індустріального туризму в США, з європейських країн – у Франції, Великобританії, Німеччині та Нідерландах. Доведено, що

індустріальний туризм, який почав активно розвиватися з другої половини ХХ ст., став новою формою туристичної поведінки і практики. Охарактеризовані можливості забезпечення економічного зростання регіону за допомогою індустріальної спадщини, як важливого стимулу для збереження індустріальних об'єктів. Проаналізовано досвід використання промислового потенціалу для потреб туризму діючими підприємствами. Розглянуто внесок індустріальної спадщини в арт-практики.

У підрозділі 5.5 *«Молодіжний та студентський туризм: сучасна стратегія соціокультурної діяльності»* туризм розглядається як інструмент формування світогляду молоді та долучення до нових культурних цінностей. Доведено, що в системі світового туристичноогорозвитку значне місце нині відводиться саме молодіжному туризму, окреслено головні проблеми молодіжного та студентського туризму.

У підрозділі 5.6. *«Віртуальна культура в епоху постмодерну: віртуальний туризм та каучсерфінг»* окреслено трансформації практик туризму в сучасній постмодерній культурі під впливом мережевих технологій віртуального світу.

З'ясовано, що постмодернізм в туризмі сприяв формуванню нового його бачення, так званий посттуризм – туризм періоду постмодернізму (або постсучасності), який може слугувати індикатором постмодерністської ситуації з точки зору споживання і поширення образів та знаків, які подаються як видовища (А. Bryman). Для посттуриста основним є не сам продукт, а відчуття і враження в процесі його споживання. Посттуризм створює нові практики реалізації туристських потреб.

Проаналізовано поняття «туристичного погляду» (Дж. Урі). Туристичний погляд (tourist gaze) — це бачення або сприйняття, що фокусується на об'єктах, відмінних від повсякденного життя, (пейзаж, ландшафт). Згідно з цими посттуристськими потребами і поширенням мережевих технологій розвиваються нові продукти, нові форми споживання. Одними з найпоказовіших проявів посттуризму є віртуальний туризм і віртуальна гостьова мережа Couchsurfing.

Доведено, що віртуальний туризм підміняє собою і справжню подорож, і реальний туризм. Для кожного виду віртуального туризму характерний певний тип туриста: віртуальні ваганти, екстремали, колекціонери тощо. Можна говорити про формування туристичного віртуального співтовариства. Стосовно мережі Couchsurfing, можна стверджувати, що спільнота каучсерферів є інституціоналізованою неформальною практикою у сфері гостинності, яка дозволяє соціалізувати людей у будь-якому місці планети.

Розділ 6. «Туризм у соціокультурному просторі України: глобалізаційні виклики» складається із 7 підрозділів, в яких висвітлено глобалізаційні виклики туризму в соціокультурному просторі України.

У підрозділі 6.1 «Проблеми та перспективи розвитку сталого туризму в Україні» констатовано, що для забезпечення сталого розвитку туризму в Україні необхідно підвищити рівень використання ресурсного потенціалу, професійної підготовки персоналу в індустрії туризму, розвитку транспортної інфраструктури; знизити сезонність і просторову нерівномірність розподілу туристів; підвищити фінансові показники підприємств індустрії туризму; приділити значну увагу взаємозв'язку між природоохоронною діяльністю і сталим туризмом тощо. Провідна роль у вирішенні цих питань належить державі.

У підрозділі 6.2 «Туристична політика – складова державної соціокультурної політики України» здійснено культурологічну інтерпретацію репрезентацій туристичної політики України. Проаналізовано сучасний стан культурного туризму в Україні, акцентовано на особливостях її історико-культурних регіонів для створення іміджевих брендів та маршрутів за різними історико-культурними напрямками. Зазначено, що законодавчо не визначено завдання, пов'язані з ефективним використанням історичного й культурного потенціалу країни для поліпшення якості національного туристичного продукту.

У підрозділі 6.3 «Перспективи розвитку індустріального туризму в Україні» наголошено на посиленні інтересу туристів і дослідників туризму до індустріальної спадщини й індустріального туризму в Україні. Акцентовано на індустріальних регіонах і регіонах непромислового спрямування. Відзначено, що вивчення цих об'єктів стає одним з пріоритетних напрямів у краєзнавчих і культурологічних дослідженнях. Наголошено на ролі промислового туризму у формуванні туристичного бренду для окремих регіонів України.

У підрозділі 6.4 «Сфера освіти та її вплив на формування культууроутворюючого змісту туризму» розглянуто стан та актуальні завдання професійної підготовки фахівців з туризму в Україні, визначено концептуальні засади формування їх готовності до міжкультурного спілкування в контексті стратегічних орієнтирів і пріоритетів освіти. Акцентовано на необхідності якісної реалізації освітніх програм туристичного напрямку в університетах України, фундаменталізації туристичної освіти як відносно нової сфери у системі вітчизняної освіти.

Доведено, що суспільне значення туристичної діяльності, як потужного чинника формування економіки держави та соціально-культурної сфери, зумовлює необхідність створення галузевої системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрових ресурсів у галузі туризму. Підкреслено, що здійснення спільних проектів із залученням технічної і фінансової допомоги ПРООН, ТАСІС, інших фондів організацій та інвесторів, зокрема з питань оптимізації туристичної політики, стратегії та планування туристичного

розвитку, підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів, поширення стандартів якості туристичного обслуговування, ведення туристичної статистики, поліпшення туристичного іміджу України, визначено як пріоритети співробітництва України з ЮНВТО. Особливе значення для розвитку професійної системи підготовки туристичних кадрів в Україні має міжнародне співробітництво з Євросоюзом.

У **підрозділі 6.5** *«Мотиви подорожі та туристичної поїздки в українському літературно-художньому та публіцистичному дискурсах»* простежено історію української літератури подорожей, яка відображає реалії історичного часу і змінюється як за формою, так і за змістом.

Виявлено специфіку подорожнього дискурсу Т. Г. Шевченка, відзначається переосмислення ідеї подорожі як засобу само- і світопізнання у творах П. Грабовського, П. Карманського, І. Франка, що уможлиблюють розкриття ідейних, емоційних особливостей національного буття. З'ясовано, що мотив подорожі в українській художній прозі поч. ХХ ст. репрезентує художня спадщина Х. Алчевської, Н. Кибальчич, М. Коцюбинського, Лесі Українки. Крізь призму модернізму розглядається історія подорожі в працях українських футуристів і конструктивістів (Майк Йогансен). Кінець ХХ – початок ХХІ ст. (епоха постмодернізму) характеризується як доба, коли дедалі більша кількість людей стає все менше прив'язана до національного, регіонального, історичного чи етнічного простору (Ю. Андрухович, С. Жадан). Відзначено роль інноваційних медіа для розвитку української літератури мандрів. Констатовано, що вітчизняна література подорожей в усьому своєму жанровому розмаїтті сприяла зародженню та становленню туризму як соціокультурного явища в Україні.

У **підрозділі 6.6** *«Архітектурний спадок як культуротворчий ресурс українського туризму»* проаналізовано міську архітектурну спадщину, зокрема, міста Харкова – одного з найбільших культурних центрів України. Зазначено, що архітектура міста представлена широким спектром стильового різноманіття. Виявлено тісний взаємозв'язок між основними періодами розвитку міста й архітектурою, що відображає характерні особливості цих періодів. Особливий інтерес з точки зору міжнародного туризму мають пам'ятки конструктивізму, які найширше представлені в архітектурному ансамблі міста. Доведено, що архітектурні пам'ятки міста можуть стати значущими символами успішного брендингу території. Архітектурні пам'ятки в синтезі з туристичними соціокультурними практиками дозволять розробити нові стратегії майбутнього розвитку міста Харкова.

У **підрозділі 6.7** *«Туризм та можливості його подальшого розвитку в Харківському регіоні»* зазначено, що Харківській регіон має всі можливості для успішної реалізації програм з розвитку туризму. Наголошено, що налагодження тісних наукових зв'язків між туризмознавцями з різних

харківських закладів вищої освіти, розробка і реалізація спільних туристичних проектів, як теоретичних, так і практичних, активна співпраця з органами держуправління допоможуть туризму стати одним з успішних та високоприбуткових секторів регіональної економіки.

ВИСНОВКИ

Здійснено комплексне історико-культурологічне дослідження туризму в контексті глобалізаційних процесів, яке вможливило сформувати цілісне уявлення щодо його сутності, змісту, структури та впливу на розвиток світової культури. Використання міждисциплінарної методології, систематизація та узагальнення наукового доробку вчених різних країн, аналіз емпіричного матеріалу дозволили обґрунтувати історико-культурологічну концепцію розвитку туризму та дійти певних наукових висновків.

1. На основі систематизації історичної фактографії виявлено етапи формування і розвитку сучасного туризму в контексті еволюції культури, обґрунтовано актуальність історико-культурологічної концепції розвитку туризму. Наголошено, що туризм стає культууроутворюючим чинником, важливим засобом створення культурних зв'язків та міжнародного співробітництва в матеріальній і духовній сферах діяльності людини, насамперед, у системі культурних цінностей, сфері знань і суспільній поведінці. Акцентовано на зростаючій ролі туризму, зокрема вітчизняного, у сфері міжнародного співробітництва (СОТ і ЮНЕСКО).

2. Здійснений огляд української історіографії уможливив визначити основні проблемні питання галузі, на які спрямована увага дослідників, і свідчить про необхідність подальшого теоретичного осмислення проблеми розвитку українського туризму. Обґрунтовується недостатність комплексних досліджень із зазначеної теми як у зарубіжних студіях, так і в вітчизняній науці. Зазначено, що загальними ознаками української історіографії з проблем туризму є акцентування важливості розвитку останнього в межах, переважно, економічних та демократичних трансформацій, спрямованих на процес євроатлантичної інтеграції України, що підтверджує наукометричний аналіз українських дисертацій, захищених за тематикою туризму. Водночас у зазначених працях недостатньо досліджено питання глибинної екзистенційної комунікації в туристській діяльності, впливу туризму на формування та трансформацію світоглядних і ціннісних орієнтацій соціальних суб'єктів. Аналіз української історіографії свідчить, насамперед, про необхідність подальшого теоретичного осмислення соціокультурних проблем розвитку українського туризму. Акцентовано: для того, щоб український науковий туристичний дискурс увійшов на рівних правах і став «видимим» для широкого міжнародного наукового співтовариства, потрібно створити англomовний академічний український журнал, який би акумулював усі українські дослідження, був орієнтований на ініціювання академічної комунікації між дослідниками туризму і проіндексований у міжнародних базах цитування.

Високий рівень комплексних наукових розробок у галузі туризму можна забезпечити за умови створення науково-організаційного центру досліджень у сфері туризму і рекреації.

3. Доведено, що в Радянському Союзі сформувався своєрідний напрям наукових досліджень у туризмі, який специфічно відображав розвиток туризму, його ідеологічну спрямованість. Радянський (пролетарський) туризм 20 – 30-х р. ХХ ст. було потрактовано як складову культурної революції, що ставила за мету підвищити політичний і культурний рівень трудових мас СРСР, сприяти військовій підготовці, активізації учасників соціалістичного будівництва, прискоренню будівництва комуністичного суспільства. Туризм 20-80-х рр. ХХ ст. в СРСР був передусім способом виховання й освіти, фізичного тренування, а також формою суспільно-корисної роботи. Сфера туризму в СРСР піддавалася жорсткому плануванню, туристсько-екскурсійній діяльності надавалася ідейно-політична спрямованість, робота з різними категоріями населення, особливо зі школярами та молоддю, реалізовувалася в контексті комуністичного виховання.

Акцентовано, що в 1980-ті рр. туризм розглядався не як галузь економіки, а як складова культурного процесу, що зумовлювало регулювання туристичної діяльності в межах законодавства про культуру й освіту. Реформування економіки і перебудова з другої половини 1980-х р. спричинили зміни у сфері туризму в СРСР: розвиток туристичного ринку стимулював наукове осмислення туризму, з'ясування його ролі та значення в житті суспільства.

4. Доведено, що культурним змінам в незалежних державах після розпаду СРСР були притаманні специфічні особливості, не характерні для західного світу: виникли нові масові соціокультурні явища: шоп-туризм і тимчасова міграція за туристичними візами з метою пошуку нелегальної роботи. Шоп-туризм став основою сучасної туристичної індустрії майже в усіх країнах пострадянського простору і сприяв зміні світогляду пострадянського громадянина, забезпечивши роботою багатьох людей, ставши школою малого та середнього бізнесу для країн СНД. Протягом десятиріччя відбулися певні трансформації як серед самого явища шоп - туризму, так і серед туристів. Зазначено, що шоп-туризм відіграв у цей час роль певного культуроутворюючого чинника в пострадянському просторі.

5. Аналіз еволюції жанру подорожі у світовій літературі, його специфіки та впливу на формування культурних змістів, зокрема практики туризму, довів, що останній тісно пов'язаний з виникненням та *розвитком літератури подорожей (travel writing)*. Підкреслено: що в художньому просторі паломницької літератури центральне місце посідає концепт шляху, реалізований у сюжетах, персонажах, образах та символах. Популярність літератури подорожей у XVII – XIX ст. свідчить, що образи, створені авторами травелогів, мали велику аудиторію, створювали уявлення про різні землі та народи, які їх населяли, ставали частиною свідомості, формували світогляд особистості і визначали її ставлення до світу за межами країни. Зазначено, що література подорожей цього періоду стала підґрунтям для

розвитку сучасного туризму, визначення його напрямів. Подорож посіла певне місце і в художній літературі, де головними стали почуття і переживання мандрівника, а зовнішні елементи переміщення в просторі не мали вирішального значення.

Доведено, що впровадження новітніх комп'ютерних технологій у ХХІ ст. сприяло поширенню нових форм літератури подорожей – *тревелогів*, які пов'язані з туристичними практиками і впливають на формування сучасного туриста. Трансфер туристичного дискурсу на інтернет-платформу набув відображення в жанровій системі і прагматичних настановах комунікантів. Отже, туризм став водночас і результатом, і фактором уніфікації світового простору, у процесі якої Інтернет виконував роль нового соціокомунікативного середовища. Підкреслено, що інтернет-комунікація в туристичній сфері характеризується масовістю, гіпертекстуальністю, мультимедійністю.

6. З'ясовано, що сучасна література подорожей фіксує кардинальні культурні зрушення в умовах сьогодення і слугує засобом рефлексії змін. Зазначено, що сучасний тревелог і як жанр, і як тип періодичного видання вписуються в процес глобалізації. Контент сучасного тревелогу спрямовано на формування нової моделі мислення і поведінки, а видова і сюжетна строкатість дискурсів тревелогу засвідчують невичерпні можливості практичного феноменологічного освоєння світу.

Визначено стадії розвитку літератури подорожей, кожна з яких пов'язана з певним соціокультурним та економічним станом суспільства: стадія осмислення релігійного досвіду; стадія естетичної рефлексії, яка зумовлена промисловим переворотом, появою організованого туриста; стадія когнітивного розвитку (масовий туризм); стадія глобалізації туристичної комунікації і трансформації традиційних жанрів у медійні віртуальні жанрові форми.

7. З'ясовано, що в процесі глобалізації туризм дедалі помітніше перетворюється на потужний інструмент здійснення діалогу між цивілізаціями як у соціокультурному, так і в економічному сенсі. Тема туризму набуває нового звучання і може стати однією з найважливіших домінант розвитку людства на початку третього тисячоліття. Увагу дослідників привертає, перш за все, економічний аспект процесу: глобалізація фінансових ринків, ринків праці та капіталу, надшвидкий розвиток електронної комерції тощо. Феномен туризму набуває якісних характеристик інформаційного суспільства: мобільність, акцентування споживацьких пріоритетів, віртуалізація, візуалізація, інформатизація, глобалізація.

Стверджується, що вплив комунікативної функції туризму невпинно посилюється – дослідники схильні розглядати туризм передусім як акт міжкультурної комунікації, в якому семантичний пласт культурного простору іншої культури є джерелом інформації й ініціює комунікативні зв'язки в процесі подорожі на рівні індивідів, соціумів, культур. Констатовано, за допомогою туризму інформація може передаватися як вербально, так і через реалізацію в діях, поведінці, знаково-символічному коді іншої культури. Крім того, туризм

стає інструментом збереження і трансляції засобами соціальної комунікації традицій і наступності культури.

8. Розгляд діяльності туристичних інституцій та аналіз міжнародних програмних документів свідчать про важливість планування й розвитку туризму в контексті збереження культурної спадщини. Аналіз діяльності ЮНЕСКО й інших міжнародних організацій сфери культури, їх співпраця з ЮНВТО, прийняті документи дозволяють дійти висновку, що ознайомлення та практичне використання міжнародних принципів співробітництва в діяльності зацікавлених організацій сфери культури і туризму, участь у міжнародних програмах сприятимуть успішному співробітництву щодо збереження природної та культурної спадщини, сталому розвитку туризму у світі. З'ясовано, що основною проблемою державного регулювання у сфері туризму є гармонійне поєднання двох процесів – збереження об'єктів спадщини та розвиток туризму

9. Доведено, що привернення уваги широкої світової громадськості до проблем збереження культурної спадщини, національних етнокультур, культурної самобутності, культурної різноманітності сприяли розвитку та наданню нової місії *культурному туризму*, як інструменту миру, зближення народів, виховання поваги, толерантності, взаєморозуміння на основі гуманістичних цінностей. Отже, культууроутворююча функція туризму в епоху глобалізаційних змін у світовому співтоваристві стає дедалі очевиднішою і дієвою.

Однією з модифікацій культурного туризму нині є *креативний*, або *творчий туризм*, який останнім часом набуває більшої популярності. Глобалізація, демографічні зміни, розвиток технологій і зміна системи цінностей споживачів сформували попит на новий туристичний продукт в епоху постмодернізму, що співвідноситься з новою концепцією туризму – *experience-based tourism* (туризм, оснований на життєвому досвіді/пригоді), спрямований на задоволення нової потреби.

10. Акцентовано, що ідентичність особистості і спільноти є одним з основних смислів соціального комплексу «особистість – суспільство – культура». Тому проблематика ідентичності нині стає ключовим об'єктом дослідницької уваги. У зв'язку зі зростаючою роллю туризму в суспільстві актуалізується проблема його впливу на формування різних форм ідентичності. Можна стверджувати, що сучасний туризм є способом конструювання ідентичності, виконує певні екзистенційні функції. Водночас, феномен туризму як практика самоідентифікації є суперечливим за своїм змістом явищем: з одного боку, передбачає максимальну мобільність і можливості пересування, вибору, ознайомлення з усім різноманіттям соціокультурного досвіду, з іншого боку: конструювання штучної ідентичності простору, яскраво виражені споживчі та гедоністичні пріоритети значно знижують потенціал туризму як діалогічного інструменту культури.

Зазначено, що глобалізація є найзначимішим фактором створення та поширення нової культурної ідентичності. Практики сучасного кочівництва стають базою для вибудовування нової форми самоідентифікації людини у світі, яка ґрунтується не на сталих формах соціального буття, а на змінюваності й

пластичності. Зазначено, що і *бекпекінг*, і *волонтерський туризм* надають можливості набуття нового досвіду, який виходить за межі того, що пропонується в масовому туризмі. Констатовано, що подальші дослідження різних видів туризму необхідні для виявлення плюралізму форм соціальної інтеграції і чинників розвитку сталого туризму.

11. Обґрунтовано, що історія світової культури багато в чому залежить від «людини мандрівної», а соціальна мобільність, як ключова характеристика сучасності, проявляється в різноманітних соціальних практиках: туризмі, подорожах, зокрема і в паломництві. *Паломництво* протягом століть є знаковим соціальним явищем, що сприяє поширенню географічних знань і ознайомленню з культурою інших народів. Для східнослов'янських країн хрещення Русі й паломництво започаткували виникнення і розвиток специфічних релігійно-філософських ідей і концепцій.

Зазначено, що в епоху глобалізації виникають і інші нові туристські практики, зокрема: *індустріальний туризм*, *молодіжний та студентський*. Індустріальний туризм, який почав активно розвиватися з другої половини ХХ ст., є відображенням загальносвітових тенденцій до міфологізації технологій та урбанізму, зокрема в молодіжному середовищі, а для багатьох діючих підприємств Європи і США – одним з дієвих інструментів маркетингу.

Серед інноваційних перспективних туристичних практик чільне місце належить молодіжному, зокрема студентському туризму, як одному із сегментів ринку, що найбільше розвивається. Важливою тенденцією в розвитку молодіжного та студентського туризму є творчий туризм, (зокрема мовний), оскільки молодь зазвичай мандрівку використовує для особистого розвитку.

Однією з особливостей соціокультурного простору інформаційного суспільства став розвиток культури постмодерну. Постмодернізм в самому туризмі формував нове бачення туризму – так званий *пост-туризм* – туризм періоду постмодернізму (або постсучасності), який може слугувати індикатором постмодерністської ситуації з точки зору споживання і швидкого поширення образів і знаків, які подаються як видовища. Одними з найпоказовіших проявів пост-туризму є *віртуальний туризм* і віртуальна гостьова *мережа Couchsurfing*.

12. Акцентовано, що одним із стратегічних завдань державної політики в гуманітарній сфері українського суспільства є вирішення проблеми формування цілісності загальнонаціонального культурно-комунікаційного простору, спільної історичної пам'яті, загальнонаціональної ідентичності громадян України, що знайшло своє відображення у «Законі про туризм». У цьому сенсі туризм, як глобальна культурна практика, може відіграти важливу роль, оскільки є глобальним чинником розвитку світової цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Нове розуміння культури в суспільному розвитку й усвідомлення необхідності збереження культурного різноманіття у світі розширюють перспективи *культурного туризму* – ресурсу регіонального розвитку. Для більшості українських регіонів орієнтація на культурний туризм є однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення.

13. Наголошено, що використання значного рекреаційно-туристичного потенціалу України залежить від активної підтримки уряду, місцевих органів влади, системи наукового й рекламно-інформаційного просування національного туристичного продукту на зовнішньому ринку. З цією метою слід розробити загальнодержавну програму з формування іміджевих брендів, які б репрезентували Україну в усьому її історично-культурному різноманітті. Це, зокрема стосується індустріальної спадщини й *індустріального туризму* в індустріальних регіонах і регіонах непромислового спрямування. Вивчення об'єктів індустріальної спадщини, що відіграли містоутворюючу роль, стають одними з пріоритетних напрямів краснавчих і культурологічних досліджень. Розвиток індустріального туризму і як результат формування туристичного бренду можуть стати для деяких регіонів України провідним інноваційним чинником соціокультурного розвитку.

14. Доведено, що суспільне значення туристичної діяльності, як потужного фактора формування економіки держави та соціально-культурної сфери, сприяє створенню галузевої системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрових ресурсів у галузі туризму. Інтенсифікація і розширення міжнародних контактів впливають на вибір стратегічних орієнтирів та пріоритетів вітчизняної освіти. Зазначено, що професійна підготовка фахівців із туризму не повинна обмежуватися формуванням системи теоретичних знань і практичних навичок – її орієнтиром і об'єктивним принципом підвищення ефективності туристичної діяльності має бути вимога щодо формування професійної культури фахівців туризму й учасників громадських туристських союзів і об'єднань.

15. Акцентовано, що архітектура є невід'ємним компонентом більшості, якщо не всіх видів туризму. Розгляд європейського досвіду використання архітектури як культурного ресурсу для розвитку туризму свідчить про його великий потенціал. Аналіз архітектурної спадщини міста Харкова, який є одним з найбільших культурних центрів України, засвідчив, що архітектура міста – це широкий спектр стильового різноманіття, починаючи з бароко. Особливий інтерес з точки зору міжнародного туризму мають пам'ятки конструктивізму, які найширше представлені в архітектурному ансамблі міста. Харківській регіон має всі можливості для успішної реалізації програм з розвитку туризму.

Перспективи дослідження. Історико-культурологічне дослідження туризму як культуруоутворюючого чинника вможливило використання отриманих наукових результатів для подальшого аналізу проблем туризмознавства, розвитку нових туристичних практик, технологій, розробки тренінгів і навчальних програм підготовки туристів та фахівців у сфері туризму й міжкультурної взаємодії.

В умовах сьогодення актуалізується екологічна модернізація всіх сфер життєдіяльності суспільства, елементами якої є соціальні екологічні практики, зокрема екологічний туризм, який не став предметом ґрунтовних досліджень.

Потребує подальшого вивчення теорія і практика віртуального туризму, каучсерфінгу як способу «альтернативного туризму» в сучасну епоху в контексті глобалізаційних процесів. Поза увагою дослідників залишається також і аналіз гендерних аспектів у туризмі, які набувають дедалі більшого

значення в сучасному суспільстві і мають стати предметом ґрунтовних досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Божко Л. Д. Туризм як соціокультурний феномен : історія і сучасність (середина ХІХ — початок ХХІ ст.) : монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків : Лідер, 2017. 344 с.

Статті в наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «культурологія»:

2. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів // *Культура України : зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2010. Вип. 32. С. 169–179.

3. Божко Л. Д. Соціально-культурні ресурси як складова частина формування туристичного іміджу харківського регіону // *Культура України : зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2010. Вип. 33. С. 67–75.

4. Божко Л. Д. Проблеми інтерпретації туризму як феномена масової культури: друга половина ХХ — початок ХХІ ст. // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2013. № 2. С. 176–181.

5. Божко Л. Д. Мотив подорожі та туристичної поїздки в українській літературі // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2013. Вип. 4. С. 231–236.

6. Божко Л. Д. Паломництво як соціальна практика мобільності та складова сучасного туризму і його вплив на культурний розвиток суспільства // *Культура України : зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 46. С. 171–180.

7. Божко Л. Д. Література подорожей і туризм в історико-культурному контексті: епоха Відродження та Середньовіччя // *Культура України : зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 47. С. 98–108.

8. Божко Л. Д. Проблеми розвитку сталого туризму в Україні в умовах глобалізації // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2014. № 2. С. 43–50.

Статті в періодичних виданнях інших держав та наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

9. Божко Л. Д. Література подорожей ХVІІІ–ХІХ ст. та її вплив на формування культурних змістів свого часу // *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Scinces.* Budapest, 2014. II (6), Iss. 36. С. 53–57.

10. Божко Л. Д. Индустриальный туризм на Украине // *Известия Уральского федерального университета. Серия 1: Проблемы образования, науки и культуры.* 2015. № 4. С. 155–161.

11. Божко Л. Д. Бекпекінг : генезис та еволюція // *Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство : зб. наук. пр.* / Нац. акад. кер.

кадрів культури і мистецтв, Одес. нац. муз. акад. ім. А. В. Нежданової. Київ, 2015. Вип. 2 (5). С. 25–32.

12. Божко Л. Д. Нові напрями в туризмі як культурні наслідки глобалізації // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2015. № 4. С. 3–9.

13. Божко Л. Д. Індустріальний туризм : світовий досвід // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2015. Вип. 35. С. 30–41.

14. Божко Л. Д. Туризм та формування нової ідентичності // Культура і сучасність. 2015. № 2. С. 35–41.

15. Божко Л. Д. Культурний туризм : від старого змісту до нової концепції // Культура України. Серія: Культурологія : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2016. Вип. 52. С. 90–102.

16. Божко Л. Д. Каучсерфінг як особлива філософія мандрівок // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2016. № 2. С. 8–13.

17. Божко Л. Д. Наукометричний аналіз українських дисертацій із туризму (1991–2014 рр.) // Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство : зб. наук. пр. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Одес. нац. муз. акад. ім. А. В. Нежданової. Київ, 2016. Вип. 1 (6). С. 11–20.

18. Божко Л. Д. Культурологічні аспекти розвитку правових основ туризму в Україні // Культура України. Серія: Культурологія : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2016. Вип. 55. С. 255–266.

19. Божко Л. Д. Віртуальна культура в епоху постмодерну: туристські практики // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2016. № 4. С. 11–15.

20. Божко Л. Д. Молодіжний та студентський туризм: сучасні тенденції розвитку // Культура України. Серія: Культурологія : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. кул-тури. Харків, 2017. Вип. 58. С. 175–186.

21. Божко Л. Д. Туристичний науковий дискурс: проблеми розвитку // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2017. V (20), Iss. 120. С. 27–30.

22. Божко Л. Д. Туризм у світлі феномена соціальних медіа // East European Science Journal. 2017. № 10 (26), Vol. 1. С. 13–17.

23. Божко Л. Д. Архітектурний спадок як культуротворчий ресурс українського туризму // Культура України. Серія: Культурологія : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. Вип. 60. С. 195–206.

24. Божко Л. Д. Травелог у просторі нових медіа-комунікацій // Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство : зб. наук. пр. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. Вип. 1(10). С. 14–20.

Статті в інших періодичних фахових наукових виданнях:

25. Божко Л. Д. Інтернет як засіб соціальних комунікацій у туризмі // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 32. С. 245–254.

26. Божко Л. Д. Генезис та еволюція наукового туристичноогодискурсу // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2012. Вип. 37. С. 56–66.

27. Божко Л. Д. Історія наукових досліджень туризму за часів СРСР (1920–1950 рр.) // Збірник наукових праць. Серія: Історія та географія / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. Вип. 47. С. 130–137.

28. Божко Л. Д. Історія бекпекінгу як нової соціальної практики мобільності в епоху глобалізації // Збірник наукових праць. Серія: Історія та географія / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. Вип. 48. С. 95–102.

29. Божко Л. Д. Культурные последствия глобализации: «новые кочевники» и «новые идентичности» // Научные ведомости БелГУ. Серія: История. Политология. Экономика. Информатика. Белгород, 2013. № 22 (165). С. 73–78.

30. Божко Л. Д. Трансформаційні зміни наукової проблематики з досліджень туризму в СРСР в період 60–80-х років ХХ ст. // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2013. Вип. 41. С. 16–23.

31. Божко Л. Д. Туризм та культурні трансформації в суспільстві на пострадянському просторі // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини : зб. наук. пр. Львів, 2014. Вип. 34. С. 12–20.

32. Божко Л. Д. Історіографія досліджень туризму за доби незалежності України // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 42. С. 16–23.

33. Божко Л. Д. Роль індустріального туризму в інтенсифікації мобільності та гуманізації технологій в Україні // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки. Харків, 2014. № 30. С. 28–37.

34. Божко Л. Д. Індустріальний туризм як нова форма туристичної поведінки та практики // Збірник наукових праць. Серія: Історія та географія / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 50. С. 146–153.

35. Божко Л. Д. Туризм как форма глобализации и его влияние на формирование идентичности // Философия и социальные науки. 2014. № 3. С. 58–62.

36. Божко Л. Д. Архитектура как социально-культурный ресурс туризма // Академический вестник УралНИИпроект РААСН. 2014. № 4. С. 66–71.

37. Божко Л. Д. Культуротворчі змісти туризму в освіті // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. Вип. 48. С. 97–106.

38. Божко Л. Д. Віртуальний туризм : нові віяння часу // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. Вип. 49. С. 151–160.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

39. Божко Л. Д. Особливості міжкультурних комунікацій у туризмі // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. : у 2 ч. / М-во культури і туризму

України, Харків. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2009. Ч. 1. С. 120–122.

40. Божко Л. Д. Історія туризму : навч.-метод. матеріали для студентів 1 курсу спец. «Менеджмент соціокультур. діяльності» спеціалізації «Менеджмент міжнар. туризму». Харків : ХДАК, 2010. 31 с.

41. Божко Л. Д. Основи туризмознавства : навч.-метод. матеріали для студентів 1 курсу спец. «Менеджмент соціокультур. діяльності» спеціалізації «Менеджмент міжнар. туризму». Харків, 2010. 33 с.

42. Божко Л. Д. Формування комунікативної компетентності менеджерів з туризму // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 18–19 листоп. 2010 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2010. С. 37–38.

43. Божко Л. Д. Теоретичні засади соціальних комунікацій у туризмі // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 8–9 груд. 2011 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2011. С. 20–21.

44. Божко Л. Д. Туризм як об'єкт наукового дослідження // Сучасні проблеми науки та освіти : матеріали міжнар. наук. конф., 27 квіт. – 9 трав. 2012 р., Харків / Укр. Асоц. «Жінки в науці та освіті», Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. С. 166–167.

45. Божко Л. Д. Культурно-історична спадщина як об'єкт пізнавального туризму // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети : матеріали VI міжнар. наук. конф., 9 листоп. 2012 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. С. 13–15.

46. Божко Л. Д. Технології організації туроператорської та турагентської діяльності : навч.-метод. матеріали для студентів спец. «Менеджмент соціокультур. діяльності» спеціалізації «Менеджмент міжнар. туризму». Харків : ХДАК, 2012. 36 с.

47. Божко Л. Д. Подорожі як фактор соціального й особистого освоєння простору // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 22–23 листоп. 2012 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2012. С. 62–63.

48. Божко Л. Д. Туризм та культурні трансформації в суспільстві на пострадянському просторі // Географія, економіка і туризм : національний та міжнародний досвід : матеріали міжнар. наук. конф., Львів, 4–6 жовт. 2013 р. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2013. С. 60–65.

49. Божко Л. Д. Влияние туризма на формирование идентичности в условиях глобализации // Философия и ценности современной культуры : материалы Междунар. науч. конф., Минск, 10–11 окт. 2013 г. Минск, 2014. С. 517–520.

50. Божко Л. Д. Туризм та можливості його подальшого розвитку в харківському регіоні // Гостинність, сервіс, туризм : досвід, проблеми, інновації : зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2014. Т. 1. С. 95–104.

51. Божко Л. Д. Українська література подорожей та її історико-культурологічне значення в розвитку туризму // *Ucrainica VI. Soucasna ukrajinnostika. Problemy jazyka, literatury a kultury : Sbornik vedeckych clanku z mezinarodni conference VI. olomoucke symposium ukrajinistu sredni a vychodni evropy. Olomouc 21. 23. 8. 2014 / Univerzita Palackeho v Olomouci. Olomouc, 2014. С. 473–476.*

52. Божко Л. Д. Туризм і проблеми ідентичності // IX Konferencja Filozofow Krajow Slowiańskich «Filozofia a współczesność» (Nałęczow, 22–24 IX 2014). Nałęczow, 2014. С. 11.

53. Божко Л. Д. Культурний туризм – сучасна форма міжкультурної комунікації // *Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2015 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. С. 16–17.*

54. Божко Л. Д. Культурологічна освіта в контексті соціально-економічного розвитку суспільства // *Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Братислава, 18–21 січ. 2016 р.) : у 3 т. Київ, 2016. Т. 3. С. 11–12.*

55. Божко Л. Д. Культурологічна модель розвитку туризму Харківської області // *Краєзнавство і учитель : матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 26 лют. 2016 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. С. 106–107.*

56. Божко Л. Д. Медіареальність як форма сучасного культуротворення: туристичний контекст // *Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (24–25 листоп. 2016 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2016. С. 26–27.*

57. Божко Л. Д. Туризм у контексті сучасної літератури подорожей та медіа комунікацій // *Ucrainica VII. Soucasna ukrajinnostika. Problemy jazyka, literatury a kultury : Sbornik prispevku z mezinarodni conference VIII. olomoucke symposium ukrajinistu sredni a vychodni evropy. Olomouc 25. – 27. 8. 2016 / Univerzita Palackeho v Olomouci. Olomouc, 2016. С. 253–258.*

58. Божко Л. Д. Студентський туризм як сучасна стратегія соціокультурної діяльності // *Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (23–24 листоп. 2017 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2017. С. 284–286.*

59. Божко Л. Д. Місце індустрії туризму в соціокультурній сфері України // *Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (22-23 листопада 2018 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 65–68.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

60. Божко Л. Д. Туризм и проблемы идентичности // *Wartosci i idee a Polityka / pod red. Katarzyny M. Swynar. Rzeszow, 2016. С. 135–145.*

АНОТАЦІЇ

Божко Л. Д. Туризм у контексті глобалізаційних процесів: історико–культурологічний аспект. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. Харківська державна академія культури, Міністерство культури України. Харків, 2018.

Дисертацію присвячено історико-культурологічному дослідженню туризму в контексті сучасних глобалізаційних процесів, що вможливило сформуванню цілісного уявлення щодо його сутності, змісту, структури та впливу на розвиток світової культури.

На основі систематизації історичної фактографії виявлено етапи формування і розвитку сучасного туризму в контексті еволюції культури й обґрунтовано актуальність розроблення історико-культурологічної концепції розвитку туризму. Історико-культурологічний підхід, обраний з метою комплексного вивчення туризму як значимого компонента соціокультурної сфери сучасного суспільства, дозволив дослідити еволюцію і динаміку туризму як феномену вітчизняної і світової культури, виявити трансформації, що існують у туристичних практиках і технологіях у контексті історичних соціокультурних реалій.

Наголошено, що туризм є культууроутворюючим чинником, важливим засобом налагодження культурних зв'язків та міжкультурних комунікацій. Акцентовано на зростаючій ролі туризму, зокрема вітчизняного, у сфері міжнародного співробітництва.

Ключові слова: туризм, глобалізація, глобальна культура, туризм в Україні, культурні детермінанти туризму, туризм у науковому дискурсі, історико-культурологічний підхід, туризм у літературному дискурсі, сучасний тревелог, міжкультурна комунікація, міжнародні туристичні організації, нові форми туристичної поведінки і практики, регіональний туризм.

Божко Л. Д. Туризм в контексте глобализационных процессов: историко–культурологический аспект. — Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора культурологии по специальности 26.00.01 - теория и история культуры. Харьковская государственная академия культуры, Министерство культуры Украины. Харьков, 2018.

Диссертация посвящена историко-культурологическому исследованию туризма в контексте современных глобализационных процессов, что позволяет сформировать целостное представление о его сущности, содержании, структуре и влиянии на развитие мировой культуры.

На основе систематизации исторической фактографии выявлены этапы формирования и развития современного туризма в контексте эволюции культуры, обоснована актуальность разработки историко-культурологической концепции развития туризма. Историко-культурологический подход,

использованный с целью комплексного изучения туризма как важного компонента социокультурной сферы современного общества, позволил исследовать эволюцию и динамику туризма как феномена отечественной и мировой культуры, выявить трансформации существующих туристических практик и технологий в контексте исторических социокультурных реалий.

Отмечается, что туризм является культурообразующим фактором, важным средством налаживания культурных связей и межкультурных коммуникаций. Акцентируется на растущей роли туризма, в частности отечественного, в сфере международного сотрудничества.

Ключевые слова: туризм, глобализация, глобальная культура, туризм в Украине, культурные детерминанты туризма, туризм в научном дискурсе, историко-культурологический подход, туризм в литературном дискурсе, современный тревелог, межкультурная коммуникация, международные туристические организации, новые формы туристского поведения и практики, региональный туризм.

Bozhko L. D. Tourism in the context of globalization processes: historical and cultural aspects. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of Doctor of Culturology in specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture. Kharkiv State Academy of Culture, Ministry of Culture of Ukraine. Kharkiv, 2018.

The dissertation is devoted to the historical-cultural study of tourism in the context of modern globalization processes. The study will help form a coherent picture of the importance, structure and impact of tourism on the development of world culture.

For revealing processes of formation and development of modern tourism systematization of historical facts have been carried out. The validity of existence of the historical and cultural concept of tourism development is substantiated. For a comprehensive study of tourism as a significant component of the socio-cultural sphere of modern society, a cultural approach has been chosen. This approach has revealed an increase in the social and spiritual significance of tourism in the system of modern cultural practices.

In a multi-level study, a wide range of cultural influences of tourism has been revealed in contemporary society. The analysis of cultural determinants showed similarities in the ways of historical evolution of culture and tourism, which determined the commonality of their further development.

To reveal the state of scientific reflection of tourism in Ukraine, a systematic review and review of Ukrainian historiography is carried out. The main issues of the field were identified, which were aimed at researchers' attention.

The basic conceptual approaches to the study of tourism, as a historical and cultural phenomenon are determined. The application of these approaches has allowed to consider this phenomenon in direct connection with those social, cultural and political processes that have defined the essence of tourism as a globalization factor.

The structure of modern tourist discourse is outlined and the evolution of scientific representations about tourism by the world scientific society is researched. The features of tourism research in the USSR are revealed and their periodization is carried out. The sociocultural transformation of tourism in the post-Soviet space is outlined. The history of the phenomenon of "shuttle tourism" and the dynamics of cultural changes that took place under the influence of tourism were traced.

Consideration of travel literature through the prism of its historical development, allowed to reveal the connection between the progressive socio-economic transformations and the development of tourism. In the context of these transformations, it is logical to expect the differentiation of linguistic genres and the expansion of their repertoire. The stages of development of travel-literature are highlighted.

The central place in the dissertation study is the disclosure of the content of the phenomenon of tourism in the socio-cultural space of a globalized society. The specificity of tourism as a cultural-historical phenomenon in the era of globalization is determined. It is established that currently tourism is increasingly internationalized and standardized. It is gradually transformed into a social phenomenon of a global level and has a significant impact on the process of globalization of culture. It is proved that tourism is one of the priority directions of development of a new type of society and a manifestation of global culture. The phenomenon of tourism has qualitative characteristics of the information society - mobility, accentuation of consumer priorities, virtualization, visualization, IT-ization, globalization. It is argued that tourism, in fact, is a form of globalization.

The modern tendencies of tourism development are revealed. The reasons for the emergence of new forms of tourist behavior and practice are found out. With the help of comparative analysis, the system of social and cultural values of leisure with types of tourism is correlated. This correlation significantly complemented the existing theoretical and applied understanding of tourism as an organic element of social and personal free time. It is proved that the development of cultural tourism is an evolutionary extension of the development of tourism in general. This is due to the needs of society at the present stage and changes in the priorities of human values. Cultural tourism is the basis for the research of culture and the way to bring it to tourists and the local population. Detected as a mobile way of life affects the formation of different forms of identity. A number of objective and subjective factors of tourist motivation are found out. The motivational differences in the justification of the needs of new types of tourism are revealed: backpacking and volunteer tourism. The general internal mechanisms of organization of pilgrimage tourism are revealed. His social role and influence on the life of society and the individual are revealed. It is proved that industrial tourism is a reflection of worldwide tendencies towards technology mythologization and urbanization, its relevance in the youth environment is emphasized. It is stressed that for many operating companies in Europe and the USA, industrial tourism is one of the most effective marketing tools. The transformations that take place with the practices of

tourism in modern postmodern culture under the influence of network technologies of the virtual world are outlined.

The globalization challenges of tourism in the socio-cultural space of Ukraine are highlighted. The problems of sustainable tourism development in Ukraine are considered. Evaluated the effectiveness of existing tools for their solution. Cultural interpretation of representations of the tourist policy of Ukraine is carried out. The specifics of tourism in the Ukrainian cultural environment are revealed. The history of Ukrainian travel literature is traced, which reflects the realities of time and changes both in form and content.

Key words: tourism, globalization, global culture, cultural determinants of tourism, tourist scientific discourse, socio-cultural transformations, tourism in literary discourse, modern travelogue, mass culture, intercultural communication, international tourist organizations, tourism policy, new forms of tourist behavior and practice, tourism in Ukraine, Kharkiv region.